

EXEGEZA SFINTEI SCRIPTURI A SFINŢILOR PĂRINŢI, CU PRIVIRE LA BISERICĂ

Pr. Prof. Dr. Florea ŞTEFAN,
Facultatea de Teologie Ortodoxa si Ştiinţele Educaţiei“
Universitatea “Valahia”, Târgovişte,
ROMANIA,
Email: pr_florestefan@yahoo.com

ABSTRACT

The present study deepens the Exegesis of the Holy Scriptures to the Holy Fathers regarding the Church. Appreciating the world of their time through the lens of Scripture, the Holy Fathers knew how to be guides of their time, readers of God's signs and indicators of the path of eternity, when darkness seemed to be more active in the world. As people aware of Scripture updating in their day, the Holy Fathers served the Church, the faithful people of God, were not only supporters of the Church, in a world, all the time, ready to devour their children, but more it's the parents.

Keywords: word; Exegesis; Church; language;

INTRODUCERE

Suţinători ai Bisericii¹, martori ai Tradiţiei² şi coloane fundamentale ale aprofundării valorilor evanghelice, a Revelaţiei divine, **Sfinţii Părinţi** au interpretat, pentru nevoile misionare proprii timpului lor, cuvântul lui Dumnezeu, astfel încât el să fie receptat corect şi eficient de către oamenii acelor vremuri. Opera patristică a privit nu atât extensia cantitativă a Revelaţiei, deşi prin ei a lucrat cu putere Duhul Sfânt, ci aprofundarea acesteia, adică latura calitativă. De fapt, a fost vorba mai degrabă, despre o actualizare continuă a cuvântului lui Dumnezeu, întotdeauna viu şi lucrător în lume, dar, mai ales de o aprofundare, de o discernere prin lentila creştină a provocărilor timpului lor. Din această perspectivă, cuvântul Părinţilor, adevăraţi dăruitori de sens³, este fundamental şi pentru noi, cei de astăzi, deoarece modul în care ei s-au raportat la Cuvântul lui Dumnezeu, felul în care au relaţionat cu El, dar şi modalitatea practică de a aduce speranţă, lumină şi încredere în lumea lor, ne interesează şi pe noi astăzi, pentru ca, după modelul lor, în acelaşi spirit, să oferim speranţa înţeleaptă din adâncimea cuvântului divin pentru a străluci asupra întunericului problemelor lumii contemporane.

Sfinţii Părinţi au tratat Sfânta Scriptură ca pe un întreg, ca pe o realitate vie, ca exemple concrete de manifestare a iubirii lui Dumnezeu în lume, de aceea nu vom găsi în operele lor tratate sistematice de doctrină a Bisericii, de morală ori de exegeză biblică. Oameni ai timpului lor, *bărbaţi dreپţi ai Bisericii*⁴, ei actualizau Scriptura, acţionând în spiritul ei şi supunând judecăţii principiilor evanghelice provocările epocii lor. De aceea, deşi

¹ H. CAMPENHAUSEN, *Părinţii greci ai Bisericii*, Editura Humanitas,, Bucureşti, 2005, p. 10

² A. BERTHOLET, *Dicţionarul Religiiilor*, Univ. A.I. Cuza, Iaşi, 1995, p.337

³ R. LAZU, *Farmecul discret al teologiei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 94

⁴ ORIGEN, *Levitic* 1,1 în GCS 29, p. 281

excelenți cunoscători ai textului sfânt, totuși, nu trebuie să vedem în Sfinții Părinți niște *dezvoltatori epigoni* ai vreunei teme biblice, ci, mai degrabă să-i vedem ca pe niște continuatori și adâncitori ai unor sensuri, ori înțelesuri ale Scripturii.

Referitor la expresiile utilizate de Sfinții Părinți, atunci când vorbeau despre Biserică, amintim doar de câteva, precum: metafora *căii vieții* din Didahia Apostolilor, de calificativul de *așezământ divin*, cum este argumentat de Sfântul Clement Romanul, de calificarea Bisericii prin atributul ei de *catholica* (universală), ca la Sfântul Ignațiu de Antiohia, instituție *fondata pe Întruparea Fiului lui Dumnezeu*, ca la Policarp de Smirna, *imaginea turnului*, ca în Păstorul lui Herma, ori ca *popor al lui Dumnezeu*, la Sfântul Ioan Gură de Aur și *așezământ al iubirii*, la Sfântul Vasile cel Mare.

I. SPECIFICUL EXEGEZEI PATRISTICE

Colaboratori ai Duhului Sfânt, Cel care crează mereu evenimente și nu reia nostalgii, care întotdeauna produce noutate și niciodată repetiție, P au adâncit creator Scriptura, țesând, cu delicatețe și ingeniozitate, prelungirea ei seculară, tradiția cea vie și mereu nouă a Bisericii lui Hristos. Ei au distins în Scriptură: *“dincolo de conținutul aparent, literal, de carnea cuvântului, de haina istorică, și un sens tainic, simbolic, care se descoperă numai evlaviei. De aceea numai în Biserică și pentru Biserică, Biblia e înțeleasă ca fiind Cuvânt al lui Dumnezeu, în afara ei însă este o carte care deține o mare autoritate de învățătură și o mare valoare literară, dar care se transformă lesne în literă moartă fără duh dătător de viață sau reprezintă numai un obiect al dorinței de cunoaștere”*⁵.

Apreciind lumea timpului lor prin lentila Scripturii, Sfinții Părinți au știut să fie îndrumători ai timpului lor, cititori ai semnelor lui Dumnezeu și indicatori ai căii veșniciei, atunci când *tenebrele* păreau să fie mai active în lume. Ca oameni conștienți de actualizarea Scripturii la epoca lor, Sfinții Părinți au servit Biserica, poporul credincios al lui Dumnezeu, au fost nu doar susținători ai Bisericii, într-o lume, mai tot timpul, gata să-și devoreze fiii, dar, mai cu seamă părinții. Scrutând tainicele înțelesuri ale Sinteii Scripturii, cu privire la Biserică, încă de la început Sfinții Părinți au avut în vedere câteva elemente tematice, principale, dintre care amintim: problema harului, a unor sfinte taine care edifică Biserica, Sfânta Treime, ca model al Bisericii, ori limitele Bisericii. Aceste teme nu au fost tratate vectorial, ci adiacent unor probleme teologice, concrete și urgente ale misiunii lor.

Sfânta Scriptură este importantă pentru Părinți, de aceea Sfântul Ignațiu va spune că el merge la cuvintele Evangheliei ca să găsească mântuire și mângâiere, în același mod în care parcă ar alerga și L-ar îmbrățișa pe Însuși Iisus: *“Alerg la Evanghelie ca la trupul lui Iisus, și la presbiterii bisericii ca la apostoli”*⁶.

II. UNITATEA BISERICII- PREOCUPARE A EXEGEZEI PATRISTICE A SCRIPTURII

Cel care tratează pentru prima dată, exegetic și în mod important despre o chestiune eclezială majoră, este Sfântul Irineu de Lyon, care susține, cu ardoare, că principalul instrument al harului este Biserica: *“unde este Biserica, acolo este Duhul lui Dumnezeu, și unde este Duhul lui Dumnezeu, acolo este Biserica și orice fel de har”*⁷.

⁵ Serge BULGAKOV, *Lumina neînsetată. Contemplații și reflecții metafizice*, trad. E. Drăgușin, București, Editura Anastasia, 1999, p. 499.

⁶ Sfântul IGNATIU, *Către Filadelfieni*, 5.2-4. apud J. BEHR, *Scripture, The Gospel, and Orthodoxy*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 42:3/4 (1999), 223.

⁷ Sfântul IRINEU de Lyon, *Contra ereziilor*, Migne, P.G. tomul VII, col. 966.

Această idee o aprofundează în legătură cu exegeza celebrului text de la Ioan 19, 34, care se referă la acel “*izvor care a țâșnit din trupul lui Iisus*” și pe care sfântul părinte îl leagă de Taina Sfântului Botez. Iisus Hristos este Cel prin care harul divin, **de la Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt**, vine să transforme creația lui Dumnezeu, cum va spune Biserica mai târziu.

După aceea, Sfântul Ioan Hrisostom va relua legătura dintre Biserică și har, în contextul exegezei primei epistole către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel, spunând că, prin harul de la Botez, creștinul primește puterea de a conlucra cu Dumnezeu la propria-i desăvârșire, de a edifica împreună cu El omul cel nou: „*putem, dacă vrem, să creștem și să înmulțim harul care ni s-a dat prin Botez. Acesta crește prin fapte bune și devine mai strălucitor și ne face lumina mai splendidă. Botezul ne dă puterile, prin care noi suntem învingători asupra tentațiilor și patimilor și realizăm binele. Iar realizarea binelui duce la înmulțirea harului, care la rândul lui dă posibilitatea la un nou progres în virtute. Astfel, germenii vieții celei noi, primit la Botez, se dezvoltă și viața noastră în Dumnezeu se desăvârșește. Această creștere în virtute, creștere în Hristos, este rezultatul unirii permanente dintre harul divin și lucrarea voinței și a puterii omenești*”⁸.

III. BISERICA - MEDIATOARE ADECVATĂ A HARULUI DIVIN, CA SUPT AL UNITĂȚII EI

Exegeza Sfântului Irineu este ocazională și are ca scop mărturisirea faptului că Biserica este mai mult decât o simplă societate umană solidară. Așadar, Biserica este mediatoarea harului, ca prelungire în istorie a Trupului Mistic al lui Iisus Hristos, ca extensie a operei răscumpărătoare a Mântuitorului. Această legătură între Biserică și har, ca reflecție scripturistică și actualizare a unor necesități spațio-temporale concrete, mărturisește faptul că, încă de la început, Sfinții Părinți au văzut în Biserică, nu o societate umană solidară în credință, ci un corpus divino-uman, o realitate nouă, un ferment de mântuire și de transformare, o imagine a Împărăției lui Dumnezeu.

Puțin mai târziu, Sfântul Ciprian al Cartaginei va comenta textul de la Matei 16, 18-19, interpretându-l ca fiind unul în favoarea unității Bisericii, creator de identitate eclezială unitară și coerentă. Argumentul său pornea de la faptul că unitatea văzută a Bisericilor se susține pe cea a episcopilor, a modului comunitar de manifestare episcopală, de aceea, folosind imaginea cămășii nedespărțite a Mântuitorului, el susține că: “*această taină sfântă a unității, această legătură și armonie, imposibil de distrus... întruchipată în Evanghelia de cămașa Domnului nostru Iisus Hristos, care nu a fost împărțită sau sfâșiată... Căci cel care dezbină Biserica lui Hristos nu poate avea cămașa lui Hristos*”⁹.

Această unitate a Bisericii, fondată pe unitatea eclezială, are însă o altă viziune în concepția Sfântului Irineu de Lyon care, fundamentează unitatea Bisericii pe acea preoție universală a tuturor credincioșilor, pornind de la textul I Petru 2, 9, chiar dacă susține că Biserica continuă și avansează în istorie prin slujirea apostolică¹⁰. Aceste perspective nu sunt contrare, ci țin de atitudinea patristică dialogală¹¹, pentru că din demonstrația și contextul lor nu reiese așa ceva, mai degrabă ele sunt complementare, pentru că susțin același lucru: unitatea Bisericii, pornind de la premise diferite, dar nu opuse. De fapt, această perspectivă a unității fondate pe episcop o mai regăsim și la alți părinți.

⁸ *Idem, Omilii la Geneză*, 53,5 col. 97-98.

⁹ Sfântul CIPRIAN de Cartagina, *De unitate ecclesiae* 7 (CSEL 3, 215).

¹⁰ Cf. Sfântul IRINEU de Lyon, *Adversus Haeresis* 4, 34, 3 (Harvey 2, 422).

¹¹ Cristian BĂDILIȚĂ, *Pe viu despre Părinții Bisericii*, Humanitas, București, 2003, 117.

Pornind de la imaginea paulină a Bisericii, ca organism bine armonizat: „*Oare toti sunt Apostoli? Toti sunt prooroci? Toti sunt învățatori?*” (I Cor. XII, 29), pentru Sfantului Ignațiu, unitatea trebuie să se realizeze, în plan material, mai ales prin supunerea față de episcop și în plan spiritual prin fidelitate față de învățătura lui Hristos și a Sfinților Apostoli: „*poartă grijă de unire*” spune el în epistola adresată Sfantului Policarp al Smirnei, „*decât care nimic nu-i mai bun*”¹². *De altminteri toate epistolele sunt un apel la unitate în milostenie frățească. „Pecetea unității este comuniunea euharistică în jurul episcopului”*¹³.

Unitatea Bisericii nu echivalează cu uniformizarea și nimicirea a ceea ce este propriu fiecăruia, astfel că Sfântul Ioan Gura de Aur afirmă că: „*trupul nu este alcătuit la întâmplare, ci cu mult arată, căci dacă unul din mădulare nu este la locul său tot trupul suferă. De aceea nu este de ajuns să fii unit cu trupul întreg, ci se cuvine să-ți ocupi locul tău; pentru că de vei trece în alt loc, nu te-ai unit și nici Duhul nu te primește. Nu vezi ce se petrece când în anumite împrejurări oasele își schimbă locul trecând unul în locul celuilalt? Întreg trupul se vatămă și de multe ori pricinuieste moartea. De aceea, mulți socotesc că trebuie să le îndepărteze. Acesta este deci sensul cuvintelor Apostolului potrivit alcătuiindu-se și încheindu-se: înseamnă ca nimeni să nu ocupe alt loc decât cel care i se cuvine*”¹⁴.

Pornind de la expresii ecleziologice ale Sfântului Apostol Pavel, precum: „*trup tainic*” (cf. Rm. XII, 4-5; I Cor. XII, 27; Efes. I, 22-23; Col. I, 18; II, 19), „*templul sau casa lui Dumnezeu*” (cf. Efes. II, 19-22), „*ogorol lui Dumnezeu*” (I Cor. III, 9), „*zidire*” (Efes. IV, 11-15), ori „*fecioară curată*” (II Cor. XI, 2), Sfinții Părinți vorbesc despre paradigma ființei Bisericii, insistând asupra identității **Hristos- Biserică**, pe care o va scoate, apoi în evidență o personalitate, precum Sfântul Irineu, care o descrie ca pe o „*singură casă*”, „*un singur suflet*”, „*o singură inimă*” și „*o singură gură în propovăduirea credinței*”¹⁵, iar Fericitul Augustin va spune că în Biserică: „*lucrează Duhul Sfant așa cum lucrează sufletul într-un trup*”¹⁶; ea fiind „*plinătatea harului*”, „*neavând pată nici zbârcitură*”, fiind „*curată și neîntinată*”, „*indestructibilă și externă*”¹⁷. Referitor la relația dintre Hristos și Biserică, ceva mai târziu Sfântul Nicolae Cabasila zice: „*Taina aceasta mare este, scrie Sfantul Pavel ridicând în slavă această legătură, căci acesta este unirea preamărită, în cursul căreia Mirele cel dumnezeiesc se unește cu Biserica Sa. În Taina Împărtășaniei, Hristos dă un ospăț unui întreg care-L înconjoară, de aceea numai în această taină suntem și noi “carne din carnea Sa și oase din oasele Sale”*” (Fac. II, 23)¹⁸.

Elevația spirituală a membrilor în Trupul tainic se îndreaptă spre Hristos, Capul Său, căci prin El „*tot trupul bine alcătuit și bine încheiat prin fiecare legătură de ajutor, după lucrarea săvârșită pe măsura fiecărui mădular, crește spre zidirea sa în dragoste*” (Efes. IV, 16). Această creștere se face numai în Hristos- Capul Trupului, căci de la El pleacă toată viața, nutrirea și mișcarea Trupului. Astfel, creștinii, ca mădulare ale Trupului tainic se străduiesc fiecare după puterea sa, să ajute la „*creșterea Trupului, spre zidirea lui în dragoste*” (Efes. IV, 15-16), dragostea fiind legătura indestructibilă ce-i unește pe creștini.

¹² *Ibidem*, I, 2,

¹³ *Ibidem*

¹⁴ Sf. IOAN Gură de Aur *Omilia la Efeseni*, Omilia 11,4, P.G., 62, 84.

¹⁵ Sf. IRINEU, *Contra ereziilor*, în Migne, P. G. VII, col. 552

¹⁶ Fericitul AUGUSTIN *Cuv. 267,4*, în Migne, P. L., tom. XXXVIII.

¹⁷ TERTULIAN *Despre proscierea ereticilor*, 20, în Migne, P. G., tom. XXXIII, col. 1044.

¹⁸ Sf. NICOLAE Cabasila, *Despre viața în Hristos*, traducere de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, p. 118.

Iar, despre aceasta, comentând Romani 12, Sfântul Ioan Gură de Aur zice: “A dat un Singur Cap tuturor, pe Hristos Cel Întrupat, adică a dat aceeași Capetenie și îngerilor și oamenilor; unora pe Hristos după trup și altora pe Dumnezeu Cuvântul”.¹⁹

De asemenea, în concepția aceluiași sfânt părinte, iubirea este legătura cea mai importantă în Biserica lui Hristos: *iubirea apropie pe om de Dumnezeu, pentru că a iubi este o caracteristică comună a noastră și a lui. Blândețea și tendința de a iubi pe aproapele a pus-o Dumnezeu în înseși firea noastră. Ținta iubirii omeneste este în primul rând Dumnezeu; expresia ei cea mai autentică este iubirea de aproapele. N-ar fi de nici un folos dacă am realiza toate comandamentele dar nu am folosi pe aproapele și nimic nu este mai folositor decât a trăi pentru el și dacă am ținti totdeauna utilul. Iubirea este principiul tuturor bunurilor, rădăcina, izvorul și mama lor; dacă nu există aceasta la nimic nu folosesc celelalte...Cel ce iubește imită și se face părtaș felului de viață divin, iar faptele lui iau amprenta veșniciei*²⁰.

IV. BOTEZUL, TAINĂ A EDIFICĂRII BISERICII - VIZIUNE A EXEGEZEI PATRISTICE

Tainele Bisericii ocupă un loc important în exegeza scripturistică a Părinților, ca fiind structuri ecelziale indisolubile de Trupul tainic al Mântuitorului. Una dintre cele mai importante sfinte taine, despre care găsim referințe patristice, adevărate concluzii exegetice actualizate, este aceea a Sfântului Botez. Despre el, Sfântul Irineu este acela care, comentând textul de la 4 Regi 5, în legătură cu vindecarea leprosului Neeman, vede o prefigurare a Botezului: “căci noi leproși fiind prin păcat, suntem curățiți prin apa sfântă...iar din vechile greșeli suntem reînnoiți spiritual”²¹. Și Clement Romanul va vedea în Botez o înnoire și o părăsire a vechiului mod de existență²². De fapt, ambii văd în botez modul propriu de intrare în mereu noul și nobilul Trup extins în istorie al Domnului. Astfel, Botezul este o poartă a înnoirii și un eveniment eclezial fondator, bazat pe noutatea pe care harul Duhului Sfânt o introduce mereu în lume și *le face pe toate noi*.

Botezul este deci o cale de întromisiune spirituală în toposul eclezial, care purifică, curăță, înnoiește și deschide potențialul spiritual al omului. Dacă Părinții Apostolici aprofundează în fraze scurte importanța eclezială a Botezului, mai târziu, un sfânt părinte de talia unui Ioan Hrisostomul, de exemplu, accentuează și latura ascetico-mistică a sfinte taine, completând discursul eclezialo-sacramental astfel: *cei ce se apropie de baia Botezului, devin curați de orice răutate...nu numai curați, ci sfinți și drepti...căci (sfântul Pavell) nu spune numai: „ați fost sfințiți și ați fost îndreptați...După cum scânteia care cade în vârtoarea apelor se stinge îndată, tot așa păcatul omenesc, căzând în bazinul divinelor ape, se scufundă și se nimicește. Botezul se numește regenerare, renaștere, tocmai pentru că el este o nouă creație...așa cum o statuie întunecată de fum și de vechime, de rugină sau de praf, dacă este retopită își recapătă strălucirea inițială, tot așa Botezul este ca o topitorie a duhului, în care firea noastră, întinată de urmele păcatului, e retopită prin focul harului redobândindu-și strălucirea creației originare și edificând un om nou din cel vechi*²³.

Parafrazând pe Sfântul Apostol Pavel, referitor la mântuirea în Biserică, ca operă de transformare, marele Ioan Gură de Aur cere: *(apostolul) zice schimbă-te la față întru înnoirea*

¹⁹ Sf. IOAN Gură de Aur, *Omilii la Efeseni*, 3, P.G., LXII, 16.

²⁰ Idem, *Omilii la Romani*, 15,3, P.G. LX, col. 543.

²¹ Sfântul IRINEU, fr. 33 (Harvey 2, 497-498).

²² Sfântul CLEMENT, *Stromate* 2, 13, 58 (GCS 52), 1440.

²³ Sfântul IOAN Hrisostom, *Ad illuminados*, I, P.G. XLIX, col. 526-527.

minții. Nu zice reformează-te (*μετασηματίζου*), ci schimbă-te la față (*μεταμορφού*)...Ai păcătuit? Ți-ai învechit sufletul? Nu te deznădăjdui și nici să cazi din nou, ci înnoiește sufletul cu pocăința, cu lacrimile, cu mărturisirea și cu facerea celor bune și niciodată să nu încetezi a face acestea ²⁴.

CONCLUZII

Adevărați deschizători de drumuri în teologie, fondatori ai canonului Bibliei, purtători de cuvânt ai Bisericii²⁵, creatori și organizatori ai tezaurului de credință al Bisericii, al disciplinei ecleziastice și al inmografiei liturgice, **Sfinții Părinți** sunt *modele de colaborare cu Tatăl în Fiul prin Duhul Sfânt*, modele de sinergie divino-umană și de pelerinii ai eternității. Trimbițe ale Duhului Sfânt, ei sunt cei mai autentici interpreți ai Scripturii, adâncitori ai sensurilor ei mistice, dar și actualizatori ai înțelepciunii și înțelesurilor lor. De aceea, și astăzi ca și ieri și cu siguranță ca și mâine, Biserica va face apel mereu la ei ca garanți ai adevărului și fundamente ale certitudinii. Astfel, nu întâmplător, consensul lor unanim fundamentează regula de interpretare a Sfintei Scripturi în orice timp, ca de altfel și normele Tradiției Bisericești²⁶.

Părinții Bisericii au interpretat Sfânta Scriptură, recurgând la Tradiția de până la ei, ceea ce îi înscrie în acea continuitate care străbate secolele de la Iisus și până la Parusie, făcându-i, negreșit, mărturisitori dibace ai Cuvântului lui Dumnezeu. Ei au apărut, au venerat, au fost fideli și au comentat Sfânta Scriptură, dezvoltând credința, creând în colaborare cu Duhul Sfânt Tradiția Bisericii. Pentru Părinți, Sfânta Scriptură reprezintă perfecțiunea pentru că este dictată: *“de Cuvântul lui Dumnezeu și de Duhul său”*²⁷ și mai ales este: *“fundamentul și coloana credinței noastre”*²⁸. Deși fideli Cuvântului lui Dumnezeu, Părinții sunt exemple concrete și profunde de originalitate, înțelepciune și rigoare rațională. Chiar dacă au colaborat într-un mod unic cu Dumnezeu, harul divin nu le-a redus în nici un fel darurile naturale, dimpotrivă le-a potențat la maxim.

A fi în spiritul Părinților, înseamnă nu a relua la nesfârșit rezolvările patristice (dependente de un spațiu și timp specific), nu a justifica artificial afirmații sau idei, ci a urma maniera lor unică de a face teologie, de a colabora cu Duhul Sfânt și de a interpreta cuvântul Scripturii pentru spațiul și timpul nostru. Ceea ce este foarte important este că spiritul exegezei ecleziale a Scripturii nu este o metaforă, ci este o realitate existentă la Părinți și inspirată și susținută de Duhul Sfânt, care este permanent prezent în lume și în Biserică, ca Duh al noutății, al înnoirii și al rațiunii. Aceasta este până la urmă cheia actualizării principiilor eclezial-exegetice, pentru că Biserica nu trebuie să consacre anumite rezolvări ale unor secole sau probleme ca fiind universal și mai ales definitiv valabile, nu trebuie să încremenească într-un limbaj, poate eminent într-o anumită epocă, ci, trebuie să țină seamă că oamenii fiecărei epoci au alte așteptări și înțeleg altfel limbajul paradigmei lor culturale, așa încât opera lor se impune pentru noi astăzi ca o: *„tensiune îndreptată către final, respirație a Duhului în trupul Celui care a venit și va veni”*²⁹.

²⁴ *Idem*, *Comentariile sau explicarea Epistolei către Romani*, traducere de T. Athanasie, p. 353.

²⁵ J. PELIKAN, *Tradiția Creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei. I. Nașterea tradiției universale (100-600)*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 27

²⁶ Cf. VINCENTIU de Lerin, *Comm. Primum*, 2, 10, în PL 50, 639

²⁷ Sfântul IRINEU de Lyon, *Adv. Haer.*, 2, 28, în PG 7, 805

²⁸ *Ibidem*, 844

²⁹ O. CLEMENT, *Viața din inima morții*, Editura Pandora, Târgoviște, 2001, p. 131.

BIBLIOGRAFIE:

- [1] BERTHOLET, *Dicționarul Religiiilor*, Univ. A.I. Cuza, Iași, 1995
- [2] Cristian BĂDILIȚĂ, *Pe viu despre Părinții Bisericii*, Humanitas, București, 2003,
- [3] Fericitul AUGUSTIN *Cuv. 267,4*, în Migne, P. L., tom. XXXVIII.
- [4] H. CAMPENHAUSEN, *Părinții greci ai Bisericii*, Editura Humanitas,, București, 2005, p
- [5] IRINEU de Lyon, *Adv. Haer.*, 2, 28, în PG 7, 805
- [6] J. PELIKAN, *Tradiția Creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei. I. Nașterea tradiției universale (100-600)*, Editura Polirom, Iași, 2004,
- [7] O. CLEMENT, *Viața din inima morții*, Editura Pandora, Târgoviște, 2001
- [8] ¹ORIGEN, *Levitic 1,1* în GCS 29, p. 281
- [9] R. LAZU, *Farmecul discret al teologiei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 94
- [10] Serge BULGAKOV, *Lumina neînserată. Contemplații și reflecții metafizice*, trad. E. Drăgușin, Bucuresti, Editura Anastasia, 1999
- [11] Sf. IOAN Gură de Aur *Omilia la Efeseni*, Omilia 11,4, P.G., 62, 84.
- [12] Sf. IRINEU, *Contra ereziilor*, în Migne, P. G. VII, col. 552
- [13] Sf. NICOLAE Cabasila, *Despre viața în Hristos*, traducere de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001
- [14] Sfântul CLEMENT, *Stromate 2*, 13, 58 (GCS 52), 1440.
- [15] Sfântul IOAN Hrisostom, *Ad illuminandos*, I, P.G. XLIX, col. 526-527.
- [16] *Sfântul IOAN Hrisostom, Comentarile sau explicarea Epistolei către Romani*, traducere de T. Athanasiu,
- [17] Sfântul IRINEU de Lyon, *Adversus Haeresis* 4, 34, 3 (Harvey 2, 422).
- [18] Sfântul IRINEU de Lyon, *Contra ereziilor*, Migne, P.G. tomul VII, col. 966.
- [19] Sfântul IRINEU, fr. 33 (Harvey 2, 497-498).
- [20] Sfântul CIPRIAN de Cartagina, *De unitate ecclesiae* 7 (CSEL 3, 215).
- [21] Sfântul IGNATIU, *Către Filadelfieni*, 5.2-4. apud J. BEHR, *Scripture, The Gospel, and Orthodoxy*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 42:3/4 (1999), 223.
- [22] TERTULIAN *Despre proscierea ereticilor*, 20, în Migne, P. G., tom. XXXIII, col. 1044.
- [23] VINCENTIU de Lerin, *Comm. Primum*, 2, 10, în PL 50, 639